ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

Ս. ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

Մարդկութեան պատմութեան մէջ յաճախ կը հանդիպինք անուններուն անձնաւորութիւններու՝ որոնք, իրենց գործունէութեամբ եւ նկարագրով կը հանդիսանան խիղճն ու ոգին իրենց պատկանած ցեղին: Այդպիսիներ հարազատ հայելին են այն բոլոր առաքինութիւններուն, զորս տուեալ ցեղ մը իր երակներուն մէջ կը պահէ, եւ որոնց մէկտեղումով կը կազմուի հաւաքականութեան մը դէմքը: Բազմաթիւ դարերու հոլովոյթին ընթացքին իրենց անունն ու գործունէութիւնը մարդկային յիշողութեան մէջ տպաւորած նման անձնաւորութիւններ ժամանակին հետ խորհրդանիշերու կը վերածուին, կը դառնան հրեղէն սիւներ՝ որո՛նց կը դառնան մարդիկ իրենց կեանքի ճակատագրական թէ դժուարին պահերուն, առաջնորդութիւն եւ կամք խնդրելով: Այդ խորհրդանիշերը յոյսի անսասան ապաւէններ են, ուրկէ ժողովուրդ մը կը ստանայ իր ուժը, ապրելու իր նպատակը, յառաջանալու իր մղիչ ուժը: Առանց անոնց, մարդկային պատմութիւնը անվաւեր անապատ մը պիտի ըլլար, կեանքի ոչ մէկ նշոյլ ցուցաբերող:

Հայկական «փոքր ածու»ն միշտ կենսունակ մնացած է ուշամն ու արիւնովը բոլոր անոնց՝ որոնք այսօր մեր պատմութեան Մեսրոպներն են ու Վարդանները, Դաւիթ Անյաղթներն ու Աշոտ Երկաթները, Նարեկացիներն ու Դաւիթ Բէկերը, Յակոբ Ջուղայեցիները եւ Անդրանիկները:

Հայ պանթէոնի այդ լուսաւոր դէմքերուն մէջ ինքնայատուկ ու բացառիկ տեղ մը ունի Ս. Ներսէս Շնորհալի Հայրապետը, որ, վախճանումէն ութ արհաւրալից դարեր ետք իսկ, իր անունին ու գործին չքեղութեան առջեւ մեզի ապշահար հիացում կը պարտադրէ: Բայց, ինչպէս բոլոր սքանչացումներու պարագային, չենք կրնար յստակօրէն որոշել թէ ի՞նչն է առաւելապէս քաղցրախօս Հայրապետին մէջ որ մեզ կը գրաւէ. ի՞նչ բան կը նախընտրենք անոր մօտ. բանաստե՞ղծը, աստուածաբա՞նը, Եկեղեցիին հզօր պաշտպանն ու պատգամախօ՞սը, հայրենասէ՞րը, սրբակրօն հաւատացեա՞լը, թէ՝ իբրեւ միութիւն այս բոլորին՝ Մարդը: Այս երեւութական անստուգութիւնը, սակայն, արդիւնք չէ որեւէ անհոգութեան, հետաքրքրութեան պակասի կամ մեծ Սուրբին գործունէութեան մասնակի թէ ամբողջական մոռացումին. ընդհակառակը, այդ հետեւանք է այն հիացախառն երկիւղին եւ յարգանքին՝ որ կու գայ Շնորհալիի աշտարակուող մեծութենէն, անոր ժառանգութիւնը լաւապէս գնահատել կարենալու մեր սահմանափակ կարողութենէն:

digitised by A.R.A.R.@

* * *

Մեր արիւնոտ պատմութեան մէջ շատ քիչ են այն պահերը, երբ, քաղաքական խաղաղ պայմաններու ընձեռած ազատութենէն օգտուելով, Հայը հաւաքած ըլլայ ինքզինք եւ ձեռնարկած վերակառուցումի աշխատանքին, վերստին ունենալու հոգեկան թէ նիւթական այն բոլորը՝ որոնք տարիներ տեւող պատերազմներ աւերած ու սահանքն ի վար առած տարած պիտի ըլլային: Այդ տեսակ երջանիկ պահ մըն է ԺԲ դարը իր ամբողջութեան մէջ առնուած, երբ, Հայութեան մէկ հատուածը, Կիլիկեան Թագաւորութեան հովանիին ներքեւ, նետ—աղեղին հետ պիտի գործածէ արօրն ալ, ինչպէս եւ գրիչը: Այդպէս է որ, խնդրոյ առարկայ հարիւրամեակը իրագործումներու ճշմարտօրէն փայլուն շրջան մը կը հանդիսանայ, մասնաւորաբար մշակութային կեանքէ ներս:

Պատմաբաններ, գրականագէտներ եւ բանաստեղծներ մանրամասնութեամբ պիտի ուսումնասիրեն այդ դարը, պիտի գտնեն հիմնական պատճառները՝ որոնցմով կարելի եղաւ հիանալի բարձրութեան տանիլ հայ կեանքը այդ օրերուն, գործիչներու կեանքն ու ստեղծագործութիւնը պիտի պեղեն, երեւան հանելու այն ոգին՝ որ հիմն ու խարիսխն է շրջանէն եկող սրբազան ժառանգութեան, եւ, մասնաւորելով՝ մենագրութիւններու նիւթ պիտի դարձնեն Ս. Ներսէս Շնորհալին: Եւ սակայն ապահովաբար պիտի չյաջողին անոր դէմքը սեւեռել այնպէս՝ ինչպէս որ ան եղած պիտի ըլլայ իրականին մէջ— ապրող, շնչող գոյութիւն մը, բազմահուն կեանքով: Թերեւս միայն առանձնանկարներ պիտի արուին, Շնորհալիի հարուստ անձնաւորութեան զանազան երեսները ներկայացնող:

Բայց, ինչ ալ ըլլայ պարագան, սուրբ Հայրապետը մեր ժողովուրդի կեանքին հետ կ՚ապրի, եւ, Նարեկայ վանքի Մենակեացին հետ կը հանդիսանայ այն անբաժանելի զոյգը, որուն կը դիմէ հայ հաւատացեալը միշտ: Ս. Գրիգոր Նարեկացի իր հրաշագործ Աղօթամատեանով, Ս. Ներսէս Շնորհալի իր անկրկնելի «Առաւօտ լուսոյ»ով, «Հաւատով Խոստովանիմ»ով եւ հոյակապ շարականներով՝ ամենէն պաշտելի անուններն են աղօթող Հայուն համար: Որքա՛ն թելադրիչ այն իրողութիւնը, որ, հայ տպագրութիւնը իր բեղուն կեանքի արշալոյսին՝ «Նարեկ» տպած է, եւ «Յիսուս Որդի» ու «Հաւատով Խոստովանիմ»: Առաջինը՝ հայ տանին ամենէն թանկագին եւ սրբազան իրը, ամենաբուժ եւ ամենակարող. երկրորդը՝ ամէն առաւօտ եւ ամէն երեկոյ հաւատացեալէն մրմնջուելու սահմանուած: Եւ իրապէս, Շնորհալի հայ ժողովուրդի գիտակցութեան մէջ մասնաւորաբար Աղօթողն է, առաւօտն՝ հաւատացեալ կեանքի փառաբանութեան շարականն, գիշերային «հսկում»ին՝ սրտի խորերէն ծնող աղօթք: Պարզ աւանդութի՞ւն այն պատմումը, ըստ որուն պաշարեալ հայ զինուորներու համար Շնորհալի «երգ»եր ստեղծած ըլլայ. աւանդութենէ աւելի՝ իրական

digitised by A.R.A.R.@

խորութեան մը գեղեցիկ ցոլացումն է անիկա, հայրենիքի եւ հաւատքի զոյգ գաղափարները միացնող:

Այդ միութեան գործնականացումն է արդէն Շնորհալիի ամբողջ կեանքը. շատ երիտասարդ տարիքէն նուիրուած էր եկեղեցիին եւ հայրենիքին ծառայութեան, սրբազան եռանդի եւ խանդավառութեան կրակով տոգորուած: Գործունեայ եւ յարաշարժ, ամէն տեղ էր եւ ամէնուն հետ, կրօնական գործունէութեան առնթեր իր օժանդակութիւնը եւս բերելով Հայ քաղաքական կեանքին: Աստուածաբանական ամէնէն խոր հմտութեամբ զինուած, գիտէր խօսիլ Բիւզանդական կայսրերու հետ ու սահմանել մեր եկեղեցիի դաւանանքը, խորշիլ չափազանցութիւններէ բայց պահել անաղարտ ինչ որ դարերէն եկող ցեղային մեր սրբազան աւանդն էր: Քաջ հռետոր, իր տրամաբանութեան պայծառ արեւին դիմաց կը հալէին տարակարծիքներու բոլոր փաստարկութիւնները: Իբրեւ հայրապետ եւ յաջորդ Ս. Լուսաւորչի Գահին, իր խնամքին առարկան էին հաւասարապէս եպիսկոպոս եւ սարկաւագ, իշխանազուն եւ խոնարհ մշակ: Հայրաբար կը յանդիմանէր եւ կը խրատէր, քրիստոնէաբար ներելով: Եւ տակաւին, մեր մեծագոյն շարականագիրներէն էր, Հայ եկեղեցիի Շարակնոցը իր սրտին ու հաւատքին գոհարներով զարդարող: Մեծ բանաստեղծ, Միջնադարի մեր գրականութիւնը տարբե՛ր շունչ, տարբե՛ր կեանք, տարբե՛ր երանգ կը ստանայ իր անկրկնելի ստեղծագործութեամբ. ժառանգութիւն՝ որ ամէնէն թանկագիններէն է Հայ ժողովուրդի հոգեկան մշակոյթի գանձարանին:

Ո՛չ միայն ԺԲ դարու, այլ ամբողջ Հայ պատմութեան ամէնէն պայծառ դէմքերէն մին է Ս. Ներսէս Շնորհալի, որ իր մեծութեամբ առանձին կ'իշխէ դարերուն, եւ որուն ստուերը կ'երկարաձգուի մինչեւ մեր ներկան: Նուիրական իր անունին շուրջ յարգանքն ու հիացումը անթառամ ծաղկեպսակ մը հիւսած են, եւ Հայորդիներ մեծ Սուրբին մէջ երախտապարտութեամբ ու պանծացումով կը տեսնեն մարմնացումը իրենց ցեղային բոլոր առաքինութիւններուն, ինչպէս եւ կամքին ու անդրդուելի յարատեւութեան:

Ա. Գ.